

Міністерство освіти і науки України
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Толочко Наталія Валеріївна

УДК 070:654.19(477.87)(09)

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ТЕЛЕБАЧЕННЯ НА ЗАКАРПАТТІ
В ІСТОРИЧНОМУ, ПОЛІТИЧНОМУ, КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТАХ**

27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій

Дніпро – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі журналістики Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор наук із соціальних комунікацій, професор
БІДЗІЛЯ Юрій Михайлович,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»,
завідувач кафедри журналістики.

Офіційні опоненти: доктор наук із соціальних комунікацій, професор
БОГУСЛАВСЬКИЙ Олег Вікторович,
Класичний приватний університет,
директор Інституту журналістики і масової
комунікації;

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент
ГАЛАДЖУН Зоряна Володимирівна,
Національний університет «Львівська політехніка»,
завідувач кафедри журналістики та засобів масової
комунікації.

Захист відбудеться «27» січня 2021 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 08.051.19 Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара за адресою: 49027, м. Дніпро, пл. Шевченка, 1, Палац культури студентів.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара за адресою: 49010, м. Дніпро, вул. Казакова, 8.

Автореферат розісланий « 24 » грудня 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат наук із соціальних
комунікацій

В. В. Мироненко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Телебачення прикордонної західної області України є важливою складовою європейського, національного медіапростору і, безумовно, віддзеркалює проблеми, актуальні для всієї української медіаспільноти. Потреба комплексного дослідження телемовлення Закарпаття зумовлена історичними, суспільно-політичними, культурними обставинами його розвитку, функціонуванням у багатонаціональному полікультурному краї нашої держави. Окрім того, проблематика регіонального телебачення актуалізується в контексті глобальних і локальних інформаційних викликів, а також у зв'язку з реформуванням медіагалузі.

Наукова праця є однією з перших спроб системного осмислення становлення й розвитку телебачення Закарпаття. Трансформаційні процеси регіонального телеринку найповніше відображає колишня обласна державна телерадіокомпанія, нині – філія акціонерного товариства «Національна суспільна телерадіокомпанія України» «Закарпатська регіональна дирекція», початки діяльності якої сягають 1945 р. (радіо) та 1965 р. (телебачення). Утім потребує уваги й дорадянський період становлення аудіовізуальних медіа, коли територія сучасного Закарпаття належала до інших держав – Чехословацької Республіки, гористської Угорщини, – оскільки аудіовізуальні засоби масової інформації в той час розвивалися в руслі загальноєвропейського інформаційно-комунікаційного поступу. Водночас для усвідомлення сучасних тенденцій регіонального телебачення, зокрема в контексті суспільно-політичних перетворень, важливу роль відіграє дослідження закарпатського телебачення незалежної України, комерційних процесів на регіональному телеринку, особливостей взаємодії традиційних телеканалів із новітніми медіа і, безумовно, організації та розвитку Суспільного мовлення в цій західній області України.

На тлі євроінтеграційних прагнень нашої держави, у процесі налагодження толерантної міжкультурної комунікації також зростає вага регіонального телебачення Закарпаття. А тому виникає потреба у виробленні стратегії, оптимального плану розвитку телемовлення прикордонної області, в якому б раціонально поєднувалися інформаційний, аналітичний, культурницький, розважальний контент, а також було враховано інформаційні, культурні, релігійні потреби найбільш чисельних етноспільнот. Розроблення ефективної моделі функціонування телемовлення в прикордонному регіоні особливо важливе в умовах військової агресії, з огляду на необхідність захисту національного інформаційного простору.

Отже, актуальність дисертаційної розвідки зумовлена перш за все потребою заповнення відповідних прогалів в історії української журналістики; необхідністю прогнозування розвитку та якісної трансформації телебачення Закарпаття з урахуванням максимальної кількості чинників, що детермінують його своєрідність.

Стан розробки наукової теми. Закарпатське телебачення упродовж багатьох років опинялося за межами поля зору науковців. Дослідники вітчизняних аудіовізуальних ЗМІ у своїх працях лише побіжно згадували мовлення цього регіону України, хоча роль телестудії в поліетнічному краї була і є стратегічно

важливою. У закордонному й вітчизняному науковому дискурсі представлено чимало розвідок із проблематики телебачення, його ролі в процесі формування громадської думки; вагомості у структурі загальнонаціонального мовлення; залежності телебачення від суспільно-політичного, економічного й культурного розвитку регіону. Це, зокрема, праці таких зарубіжних науковців, як: Д. Белл, Дж. Брайнт, С. Томпсон, П. Бурдье, С. Дугін, В. Єгоров, Н. Зверева, Г. Кузнецов, А. Юровський, Дж. Лалл, У. Ліпман, М. Мак-Люен, В. Цвик, Дж. Блумлер, Л. Хаєнс, Ф. Сейс. Із-поміж українських дослідників назвемо М. Андрющенко, В. Бабенко, В. Гоян, П. Дворянин, В. Демченка, О. Демченка, С. Демченка, З. Галаджун, В. Іванова, А. Іщенко, Т. Кузнецову, І. Машенка, А. Мисечко, М. Нетребу, Г. Почепцова, О. Разуваєву, В. Різуна, О. Холода, І. Хоменка, А. Шевченко, І. Пенчук, Є. Соломіна, Н. Темех, Т. Трачук, Ю. Шаповала та інших.

Організаційні, правові, технічні, комунікаційні особливості суспільного телерадіомовлення, зокрема й на регіональному рівні, досліджували О. Головчук, Н. Гусак, О. Джолос, С. Здіорук та С. Гнатюк, І. Кирич, І. Клименко, Р. Павленко, О. Приходько, Т. Сівертсен, О. Хаб'юк, Т. Чепурняк та ін. Важливі для нас наукові розвідки Е. Лерша, Дж. Лозано, А. Фікерса, С. Джонсона, Л. Хаєнса, Ф. Сейса, присвячені специфіці суспільного мовлення в різних країнах.

Оскільки журналістська діяльність пов'язана зі створенням медіатексту, у дослідженні телебачення важливу роль відіграють праці з мовознавства, медіалінгвістики, культури мовлення О. Потебні, Ю. Шевельова (Шереха), О. Пономарева, О. Сербенської, А. Капелюшного. При вивченні проблеми «русинськомовних» телепрограм в українському теледискурсі спираємося на розвідки провідних науковців Л. Белея, Ю. Бідзілі, О. Мишанича, В. Німчука, М. Сюська, П. Чучки та інших.

Особливості взаємного впливу телебачення й онлайнових медіа, сучасні виклики для ТБ в контексті розквіту новітніх ЗМІ з'ясовували науковці Н. Виговська, А. Горчикова, С. Квіт, М. Кіца, І. Мудра, А. Мисечко, Б. Потятиник, М. Соловійов, Л. Федорчук, О. Ятчук, etc.

У процесі дослідження медіасистеми Закарпаття в історичному, суспільно-політичному та культурному контекстах були важливими студії, присвячені проблемам історії, етнографії, етнології, політичних процесів на Закарпатті. Зокрема, до цих питань зверталися М. Вегеш, М. Токар, С. Віднянський, О. Малець, О. Мишанич, С. Мітряєва, М. Тиводар. Стали в пригоді також колективні праці науковців Е. Балагурі, І. Гранчака, І. Попа, І. Грицака, М. Вегеша, Ч. Фединець.

Оскільки розвитку телебачення на Закарпатті передувало радіо, до уваги взято базові праці з радіожурналістики О. Гояна, Ю. Костюка, О. Кошака, В. Лизанчука. Для комплексного вивчення проблеми становлення аудіовізуальних медіа в поліетнічній області важливими стали дослідження, присвячені зародженню й розвитку періодики, зокрема й етнічних медіа, науковців Ю. Бідзілі, О. Богуславського, М. Мушинки, О. Рудловчак, Любомира та Леся Белеїв, В. Габора, Н. Сидоренко, Л. Снічарчук, П. Лісового, В. Микитася, І. Сенька.

Окрім аспектів розвитку теле- й радіопростору крайньої західної області України з'ясовано в працях Ю. Бідзілі, О. Головчук, І. Машенка, Т. Росул, М. Улиганець, у колективній монографії, присвяченій проблемам

етнотолерантності в закарпатському медіапросторі, а також у мемуарах відомих діячів періоду Карпатської України В. Гренджі-Донського, М. Вінча, Б. Єфреміва, ветерана закарпатської телестудії І. Марушки. Однак проблема становлення й розвитку телемовлення на Закарпатті досі потребує системного наукового аналізу, на часі й окреслення перспектив розвитку регіонального телебачення у зв'язку з політичними трансформаціями, військовими, інформаційними небезпеками.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Представлене дослідження безпосередньо пов'язане з науковими розробками кафедри журналістики ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Тема дисертації є складовою частиною комплексної наукової теми «Становлення українських національних медіа: проблеми історії, мови й теоретико-практичні новації» (державна реєстрація №0116U003325, шифр 8А-2016).

Мета наукової роботи – дослідити становлення і розвиток телебачення на Закарпатті в історичному, політичному, культурному контекстах; зокрема комплексно з'ясувати особливості телевізійних медіа, передумови зародження телебачення у краї, специфіку становлення, функціонування в різні періоди, у тому числі як державного телеканалу (сучасного Суспільного мовника «UA: Закарпаття»), формально-змістові риси приватних каналів («21 Ужгород» (зокрема «TV21 Ungvár»), «М-Студіо», «Перший кабельний», «РТК “Хуст”», «Uzhinform», «Sirius»), комунального, частково приватного телеканалу («Виноградів ТВ»), особливості мовлення для етноспільнот Закарпаття. Такий комплексний підхід зумовив виокремлення відповідних **завдань**:

- сформувати теоретичне наукове підґрунтя вивчення регіонального телебачення, визначити найбільш ефективний інструментарій;
- опрацювати емпіричний матеріал в історичному аспекті, розробити класифікацію основних етапів розвитку закарпатського телебачення;
- визначити характерні ознаки закарпатського телебачення різних періодів з урахуванням етнокультурних рис краю;
- проаналізувати контент, дослідити проблематику, технічні й творчі потужності державного телебачення (сучасного Суспільного мовлення), приватних телеканалів Закарпаття з часу незалежності;
- виявити новітні тенденції телебачення Закарпаття, окреслити стрижневі проблеми й перспективи;
- виробити пропозиції щодо якісної трансформації закарпатського телебачення з урахуванням історичної, етнокультурної, політичної специфіки краю та кризь призму сучасних викликів, загроз.

Об'єктом дослідження є закарпатське телебачення.

Предмет наукової роботи – становлення і розвиток телемовлення Закарпаття в історичному, суспільно-політичному, культурному контекстах.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період із 30-х рр. ХХ ст., коли в Чехословацькій Республіці (у складі якої тоді було Закарпаття) розпочали радіопересилання з м. Кошице (нині Словаччина) для жителів Підкарпатської Русі та зйомки й показ хронікально-документальних фільмів, як прообраз ТБ, до початку 2020 р. – періоду трансформації на регіональному рівні Суспільного мовлення України.

Методи та методологія дослідження регіонального телебачення базуються на таких принципах сучасної гносеології: об'єктивності, пізнаваності, активного творчого відображення, діалектики, практики, історизму, конкретності істини. Основним підходом вивчення становлення і перспектив розвитку закарпатського телебачення є хронологічний, що зумовлено темою дисертації, метою і завданнями. У процесі дослідження виокремлено журналістикознавчий, історичний, політологічний, етнологічний, культурологічний, соціологічний, лінгвістичний аспекти. Для вивчення проблеми задіяно методи різних рівнів. Так, наукові інструменти емпіричного дослідження – спостереження, опис, вимірювання – дали змогу виявити найбільш очевидні ознаки телебачення Закарпаття, зафіксувати окремі його риси на рівні змісту і форми, зареєструвати деякі кількісні особливості. У розвідці широко застосовано й методи теоретичного дослідження, зокрема аксіоматичний (у процесі вивчення закарпатського телебачення виходимо з безперечних, загальноприйнятих, несуперечливих наукових положень, що мають у сучасному журналістикознавстві статус аксіом), гіпотетико-дедуктивний (уможливив висловлення гіпотез, наприклад, про причини формування певних рис телебачення, висновків щодо впливу етнічних, політичних, культурних умов, історії розвитку телебачення тощо), історичний (дав можливість з'ясувати процес розвитку телебачення в його різноманітності, хронологічних межах, реальних фактах побутування тощо). Суттєвим для досягнення результатів було застосування й загальнологічних методів: аналізу, синтезу, абстрагування, ідеалізації, порівняння, узагальнення, індукції, дедукції. Серед спеціальних методів найбільш продуктивними для нас стали різні види аналізу, як-от: тематичний, жанровий, стилістичний аналіз, а також деякі соціологічні, статистичні методи або окремі прийоми.

Джерельною базою дослідження є матеріал, пов'язаний із діяльністю закарпатського телебачення різних періодів. Вивчено факти, віднайдені в документах Державного архіву Закарпатської області за період 1946–1979 рр.; публікації про аудіовізуальні медіа Закарпаття в періодичних виданнях із фондів Наукової бібліотеки УжНУ, Обласної наукової універсальної бібліотеки ім. Ф. Потушняка періоду 30–40-х рр. ХХ ст. («Карпаторускій голосъ», «Недѣля», «Свобода», «Рускій вѣстникъ», «Діло») та друкованих ЗМІ Закарпаття за 1945–2019 рр. («Закарпатська правда», «Новини Закарпаття», «Орбіта-логос», «РІО», «Ужгород», «Неділя», «Журналіст Закарпаття»); готовий ефірний продукт колишнього державного, нині Суспільного мовника «UA: Закарпаття», приватних телеканалів («21 Ужгород» (його угорськомовна частина – «TV21 Ungvár»), «М-Студіо», «Перший кабельний», «Uzhinform», «Sirius», «РТК “Хуст”»), комунального, частково приватного («Виноградів ТВ») із 1990 р. і донині; телевізійні проекти, що поєднують ознаки традиційних і новітніх медіа («Іжак UA», «Акurate Закарпаття», «Потрібна розмова»); сторінки вищезгаданих каналів та медіапроектів у соціальних мережах; інтерв'ю з працівниками закарпатських телеканалів. Загалом узято до уваги понад 500 годин телевізійного контенту.

Новизна наукової роботи полягає в оригінальному комплексному дослідженні історії становлення й розвитку телебачення на Закарпатті крізь призму історичних подій, суспільно-політичних змін, культурних упливів.

Уперше:

– визначено особливості формування закарпатського телебачення залежно від інформаційної політики держав і державних утворень, до яких уходило Закарпаття;

– здійснено комплексний науковий аналіз телевізійного мовлення найзахіднішої області України – як державного, так і приватних мовників;

– досліджено специфіку розвитку телевізійних медіа в контексті суспільно-політичної ситуації в регіоні, зосереджено увагу на залежності телеканалів від місцевої влади й окремих політиків;

– систематизовано й виокремлено регіональні особливості мовлення, схарактеризовано телевізійний контент для етноспільнот;

– проаналізовано період організації й перших років роботи Суспільного ТБ на Закарпатті, виокремлено основні проблеми, наголошено на доцільності мовлення для національних меншин краю;

– запропоновано стратегію розвитку телебачення прикордонного поліетнічного регіону, у якій зосереджено увагу на важливості збереження мовлення для всіх національних громад, оригінального авторського контенту й на потребі його удосконалення відповідно до інформаційних викликів сьогодення.

Удосконалено:

– теоретико-методологічні засади вивчення регіонального телебачення;

– підходи до аналізу поліетнічного медіасередовища.

Набули подальшого розвитку:

– вивчення проблем реформування регіонального телебачення в контексті поступу новітніх медіа;

– концепція сучасного процесу консолідації жителів України, зокрема представників етноспільнот, засобами телебачення.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертаційної роботи можна застосовувати при розв'язанні низки академічних наукових і навчальних проблем, зокрема заповнення «білих плям» у галузі українського журналістикознавства. Практичну цінність дисертації визначає і те, що результати та висновки дослідження можуть бути розширені, використані для подальших наукових розробок, а також у курсах «Теорія і практика телемовлення», «Історія закарпатської журналістики», «Медіа національних меншин» тощо. Окрім того, основні результати дисертації можна застосовувати з метою аналізу аудіовізуальних ЗМІ в поліетнічному середовищі, враховувати при виробленні стратегічних напрямів інформаційної політики України з урахуванням особливостей роботи аудіовізуальних медіа в прикордонних регіонах.

Апробація результатів дисертації. Апробація наукових результатів відбулася на 18 міжнародних та всеукраїнських конференціях, круглих столах. Міжнародні наукові конференції: «Актуальні проблеми філології та журналістики» (Ужгород, 2014, 2018, 2020 рр.), «Мова. Суспільство. Журналістика» (Київ, 3 квітня 2015 р.); «Вплив нових медіа: міждисциплінарний підхід» (Одеса, 2016, 2020 рр.); «Українські медіа в європейському інформаційно-комунікаційному просторі: історія, стан, перспективи» (Ужгород, 2014, 2015, 2016, 2019 рр.); «Сучасні тенденції розвитку медіагалузі і регіональні ЗМІ» (Тернопіль, 10–13 травня 2019 р.). Всеукраїнські наукові конференції: «Український соціум та медіа:

динаміка взаємодії» (2010–2015 рр.)» (Київ, 2 квітня 2015 р.); «Модернізація соціогуманітарного простору: історичний досвід, виклики та перспективи» (Вінниця–Житомир, 14–15 травня 2015 р.); «Прикладні та фундаментальні аспекти досліджень в соціальних комунікаціях» (Івано-Франківськ, 20–22 травня 2015 р.); «Актуальні проблеми розвитку засобів масової комунікації в сучасній Україні» (Вінниця, 21 квітня, 2017 р.); «Актуальні проблеми сучасного мас-медійного простору» (Херсон, 12–13 вересня 2016 р.); «Сучасний мас-медійний простір: реальності та перспективи розвитку» (Вінниця, 12–13 жовтня 2016 р.); круглий стіл на базі ДВНЗ «УжНУ» «Сучасна мовна ситуація в Закарпатській області: стан та перспективи» (Ужгород, 30 травня, 2018 р.). Університетські конференції: 5 доповідей на щорічних підсумкових наукових конференціях професорсько-викладацького складу Ужгородського національного університету (2016–2020 рр.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено: у 10 статтях, опублікованих у фахових виданнях, що входять до наукометричних баз, із яких 2 міжнародні; у 6 тезах, надрукованих у збірниках матеріалів конференцій молодих науковців; у колективній монографії «Закарпатські медіа крізь призму етнотолерантності» (2019 р.), де підрозділ 3.1. – «Радіо й телебачення» – розділу III належить дисертантці.

Структура дисертації. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів із підрозділами, висновків, списку використаних джерел (490 позицій), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 280 сторінок, із яких 183 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано вибір теми наукової роботи, її актуальність, зв'язок із науковими програмами, планами; сформульовано мету й завдання, визначено об'єкт, предмет, хронологічні межі дослідження; аргументовано методологію та методи; окреслено теоретичну й практичну значущість роботи; схарактеризовано особистий внесок здобувача, відображено апробацію результатів дослідження, представлено структуру дисертації.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні засади дослідження регіонального телебачення»** – з'ясовано такі питання: 1) теоретичні основи дослідження телебачення як засобу масової інформації; 2) методологічні особливості вивчення регіонального телебачення; 3) методологія дослідження закарпатського телебачення.

У підрозділі 1.1. **«Теоретичні основи осмислення телебачення»** розглянуто базові наукові праці з журналістикознавства, проблематики телебачення як потужного засобу інформування і впливу. Оскільки до вивчення екранної комунікації науковці підходять із різних позицій, розвідки згруповано й проаналізовано за такими напрямками: телебачення як новітній феномен масової комунікації та етап еволюції мас-медіа (П. Бурдьє, В. Єгоров, Г. Кузнецов, М. Мак-Люен, В. Цвік, О. Юровський); ТБ як засіб впливу на суспільну свідомість і формування громадської думки (Д. Белл, Дж. Брайнт, С. Томпсон, Дж. Лалл, В. Демченко, О. Демченко, С. Демченко, В. Іванов, С. Квіт, Т. Кузнецова, Б. Потятиник, Г. Почепцов, В. Різун та ін.); становлення і роль українського телебачення у світовому аудіовізуальному процесі (А. Бургрим, В. Гоян, А. Іщенко,

І. Машенко, А. Мисечко, М. Нетреба, Т. Трачук); формально-змістові особливості телебачення як виду ЗМІ (В. Здоровега, І. Михайлин, А. Москаленко, Ю. Шаповал); новітні тенденції телебачення, зокрема регіонального (Е. Бурдіна, О. Гресько, С. Квіт, Б. Потятиник, О. Ятчук); роль телебачення, мас-медіа загалом у задоволенні потреб усіх жителів регіону, а також представників етнічної спільноти (Ю. Бідзіля, Ю. Колісник, Н. Сидоренко); упровадження й розвиток Суспільного телерадіомовлення в Україні (О. Головчук, Н. Гусак, О. Джолос, С. Здіорук та С. Гнатюк, В. Іванов, І. Кирич, І. Клименко, Р. Павленко, О. Приходько, О. Хаб'юк, Т. Чепурняк). Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що можливості цього виду ЗМІ в межах держави обумовлюються її політичним устроєм, роботою суспільних інститутів, а сила впливу залежить від майстерності, професіоналізму журналістів, від культурно-освітнього рівня глядачів, їхніх цінностей, інтересів, а отже, і готовності бути співучасниками телекомунікації по той бік екрану тощо.

У підрозділі 1.2. *«Ступінь опрацювання регіонального телебачення в сучасному журналістикознавстві»* окреслено застосування загальнонаукових підходів до вивчення ТБ на регіональному рівні; здійснено огляд наукових джерел; виокремлено методологічні проблеми регіонального телебачення. З'ясовано, що українські науковці здебільшого зосереджують увагу на таких аспектах: особливості регіонального телебачення, його роль у структурі загальнонаціонального, періодизація українського телебачення з урахуванням етапів розвитку в регіонах (Л. Базюк, В. Брадов, А. Бугрим, В. Гоян, А. Іщенко, І. Машенко, А. Мисечко, М. Нетреба, Т. Трачук); формально-змістові риси регіонального ТБ, комунікаційні характеристики телеведучих (В. Гоян та О. Гоян, О. Мітчук, Т. Рогова); проблема залежності телебачення від політичного, економічного, культурного розвитку регіону (Ю. Бідзіля, О. Головчук, В. Нахапетов, Ю. Фінклер); інформаційне телемовлення на регіональному рівні (П. Дворянин, Є. Соломін); вплив регіонального телемовлення на дітей і юнацтво, виховання молоді засобами телебачення (О. Білоус, К. Кошак, І. Пенчук, Н. Темех) та ін.

У підрозділі 1.3. *«Визначальні аспекти проблеми та методична специфіка їх вивчення»* пояснено, що дослідження базується на основних принципах сучасної гносеології; виокремлено журналістикознавчий, історичний, політологічний, етнологічний, культурологічний, соціологічний, лінгвістичний аспекти як основні; схарактеризовано методи дослідження; з'ясовано, що хронологічний підхід є визначальним у комплексному вивченні закарпатського телебачення. З метою з'ясування характерних рис ТБ, його формально-змістових, кількісних особливостей задіяно методи емпіричного дослідження – спостереження, опис, вимірювання. У дисертації широко застосовано й методи теоретичного дослідження, зокрема аксіоматичний, гіпотетико-дедуктивний, історичний. Крім того, для досягнення результатів було важливим використання й загальнологічних методів: аналізу, синтезу, абстрагування, ідеалізації, порівняння, узагальнення, індукції, дедукції. Серед спеціальних методів найбільш продуктивними виявилися тематичний, жанровий, стилістичний аналіз, а також деякі соціологічні, статистичні методи або окремі прийоми. Різні види аналізу були застосовані під час дослідження контенту закарпатських телеканалів, завдяки чому вдалося схарактеризувати тематичну і жанрову палітру телепрограм колишнього

державного, нині Суспільного мовника, а також приватних телеканалів, простежити стилістичні особливості дикторських текстів, указати на типові риси, деякі негативні тенденції тощо. Статистичні методи та їхні окремі прийоми допомогли визначити кількісні особливості телеконтенту, співвідношення різних видів мовлення, зокрема й для національних меншин.

У другому розділі дисертації – **«Розвиток телебачення на Закарпатті»** – проаналізовано такі питання: 1) становлення аудіовізуальних медіа на території Закарпаття у дорадянський період з урахуванням суспільно-політичної, культурної, етнічної ситуації; 2) особливості створення обласного радіо й телебачення у радянський період; 3) формально-змістові риси регіонального телебачення 70–80-х рр.

У підрозділі 2.1. *«Формування аудіовізуальних медіа у дорадянський період (30–40 рр. ХХ ст.)»* схарактеризовано особливості зародження й розвитку радіозв'язку, кінематографу на території Закарпаття, які історично передували телебаченню. З'ясовано, що поширення радіосигналів на територію Закарпаття в 30-х рр. ХХ ст. здійснювалося з Чехословаччини, до якої в 1918–1939 рр. належала крайня західна область України з офіційною назвою Підкарпатська Русь. Так, у 1934 р. регулярні радіопересилання розпочалися з Кошице, де діяла окрема редакція «Передача для Підкарпатської Русі». З 20-х рр. ХХ ст. на території сучасного Закарпаття знімали фільми-хроніки, які було взято до уваги в процесі дослідження у зв'язку з їхньою наближеністю до документалістики та розподілено на пейзажно-побутові відеожурнали; пропагандистські стрічки про важливі події за участю політичних і громадських діячів; художні фільми. Українське радіомовлення на території Закарпаття було налагоджено після надання Підкарпатській Русі автономного статусу у вересні 1938 р., коли поряд із назвою «Підкарпатська Русь» вживалася назва «Карпатська Україна», а українська мова набула статусу офіційної. Радіостанція працювала спочатку в Ужгороді, згодом у Хусті, де з 1939 р. регулярно мовила для населення. На території Карпатської України знімали документальні фільми, які вважаємо прототипами репортажної тележурналістики: «Трагедія Карпатської України»; кольоровий фільм під назвою «Україна в огні»; фільм українця Р. Мишкевича, знятий на Гуцульщині. Із періоду угорської окупації (1938–1944 рр.) відомі фільми-хроніки пропагандистського спрямування з кіножурналу «Угорські новини». Радіомовлення вносять з Будапешта.

У підрозділі 2.2. *«Організація дрогового мовлення й зародження телебачення (40–60 рр. ХХ ст.)»* розкрито особливості розвитку аудіовізуальних медіа на Закарпатті після встановлення радянської влади. З'ясовано, що з 1945 р. в Ужгороді працювала пересувна радіостанція військового призначення. Перша радіопередача обласного радіо, трансльована на всю республіку, вийшла в ефір 20 листопада 1945 р., що ознаменувало початок регулярного радіомовлення. У 1959 р. Закарпатський радіокомітет реорганізували в Закарпатський обласний комітет з радіо й телебачення – це свідчило про початок розбудови телемережі. Перша телевізійно-хронікальна група в Ужгороді була створена в березні 1965 р., а роботу розпочала в квітні того року. Репортажі закарпатців спочатку транслювали в програмах Львівської та Київської телестудій. Будівництво телестудії в Ужгороді тривало близько двох років (1965–1967 рр.). Регулярні телепередачі власного

виробництва виходили з лютого 1968 р. (мовлення тривало 2 год 24' на добу: українськомовний контент – 1 год 40', угорськомовний – 44' і молдавськомовний – 30'). Обсяг програм постійно зростає і в червні 1968 р. становив майже 4 години на добу. У структурі були різні редакції: пропаганди, народногосподарських передач, новин, художньої передачі, молодіжна редакція, редакція передач молдавською та окремо угорською мовами, вечірніх програм. Усі передачі виходили в прямому ефірі. Тематичне наповнення програм 60–70-х рр. було зумовлене важливими політичними подіями в СРСР, до прикладу, святкуванням 100-річчя В. Леніна і 25-річчя визволення Закарпаття. Виходили передачі про економіку промислових підприємств, колгоспів, радгоспів, про життя й побут робітників і селян, а також телевізійні мистецької, літературної, інтернаціональної тематики тощо.

У підрозділі 2.3. *«Проблеми закарпатського телебачення пізнього радянського періоду (70–80 рр. ХХ ст.)»* проаналізовано формально-змістові особливості телебачення Закарпаття 70–80-х рр., коли запроваджено двопрограмне мовлення, відбулося розширення сітки програм, збагачення тематичного й жанрового розмаїття. На екрані почастішали виступи передовиків промислового та сільськогосподарського виробництва, партійних, профспілкових, комсомольських працівників. Наприкінці 70-х рр. у структурі облкомітету було вісім редакцій: інформації, громадсько-політичних, подовжених, художніх, молодіжних та дитячих передач, угорською та молдавською мовами. Істотно зросла кількість жанрів: щомісяця виходили студійні програми; кіно- і фоторепортажі; тематичні передачі пропагандистського спрямування тощо. На Українському, Центральному телебаченні закарпатці транслювали контент для етноспільнот, інформаційні випуски, тематичні телефільми, виступи народних колективів. У середині 80-х рр. почали розвиватися нові телеформати (яскравим прикладом є «За і проти» – аналог відомої в СРСР передачі «Погляд» В. Лістєва). Телевізійний канал у дециметровому діапазоні (33) для трансляції передач третьої телевізійної програми Ужгород отримав у 1986 р.

У третьому розділі – **«Закарпатське телебачення періоду незалежної України»** – з'ясовано такі питання: 1) специфіка розвитку закарпатського ТБ після здобуття Україною незалежності; 2) збільшення технічних і творчих потужностей телемовлення крайньої західної області України на початку 2000-х рр.; 3) комерційні процеси на регіональному телеринку з початку 90-х рр. і донині.

У підрозділі 3.1. *«Уплив нових історичних умов на телебачення 90-х рр. ХХ ст.»* зосереджено увагу на проблемних питаннях, зокрема на тому, що принципи роботи закарпатського обласного телебачення 90-х рр. ХХ ст. здебільшого залишалися радянськими. Попри це, відбулися й позитивні зрушення: у 1995 р. всі структури радіотелецентру об'єдналися в Закарпатську обласну державну телерадіокомпанію; зросли обсяги мовлення; програми телестудії передавалися на всю Україну; започатковано нові телепроекти мовами етноспільнот – до угорської й румунської додалися німецька (1992 р.) й словацька (1996 р.). Однак кількогадинних трансляцій (переважно вранці чи в обід, у непопулярні години) виявилось недостатньо для показу всього творчого продукту.

У підрозділі 3.2. *«Збільшення технічних і творчих потужностей закарпатського телебачення 2000-х рр. як важливий етап розвитку»* досліджено період створення телеканалу «Тиса-1», радіостанції «Тиса-FM» у 2005 р., перехід

на супутникове мовлення 2006 р.; зміни у програмному наповненні державного телеканалу в 2000-х рр.; представлено проблемно-тематичний аналіз і контент-аналіз основних телепередач. Із часу створення телеканал «Тиса-1» доволі стрімко розвивався у творчому аспекті: у 2013–2014 рр. до структури ЗОДТРК входило 13 телевізійних редакцій, творчо-виробничий колектив готував близько півсотні програм (більшість виходила до 2018 р.) для різномовної аудиторії, людей різної статі, національності, віросповідання, глядачів з обмеженими можливостями, вузькоспеціальними інтересами. Попри технічні й творчі успіхи телевізійників (програми «Тиса-1» перемагали на міжнародних і всеукраїнських конкурсах), телеканал мав і чимало недоліків на формально-змістовому рівні: від однотипних або частково повторюваних форматів у межах окремих телепрограм – до помилок у мовленні дикторів. Важливою проблемою залишалася залежність від влади й низька оплата праці.

У підрозділі 3.3. *«Формування конкурентного середовища на закарпатському медіаринку й виникнення комерційних телеканалів»* визначено особливості стрімкого розвитку недержавних телеканалів на Закарпатті, що пояснюється впливом місцевих еліт на медіасистему, нестабільною економічною ситуацією в державі, втручанням іноземців у перерозподіл медіавласності. Розглянуто основні етапи розвитку приватних мовників Закарпаття, схарактеризовано їхні програмні концепції. Із 1991 р. й донині на телеринку Закарпаття були представлені 9 комерційних телеканалів: «21 Ужгород» (із 2018 р. й угорська частина «TV21 Ungvár»), «Спектр», «Альянс-ТВ» і «Край-ТБ», «М-Студіо», «РТК “Хуст”», «Перший кабельний», «Uzhinform», «Sirius», комунальний, частково приватний «Виноградів ТВ». Три з них – «Спектр», «Альянс-ТВ» і «Край-ТБ» – проіснували всього кілька років. Зважаючи на стрімкий розвиток угорськомовної частини телеканалу «21 Ужгород», можна прогнозувати її відокремлення й перетворення на самостійного мовника.

Четвертий розділ дисертації – **«Новітні тенденції та перспективи Суспільного телебачення на Закарпатті»** – містить три підрозділи, в яких з'ясовано такі питання: 1) розвиток Суспільного мовлення у прикордонній області України з урахуванням загальнонаціональних особливостей реформування; 2) сучасні тенденції взаємодії телебачення з новітніми медіа; 3) перспективи телемовлення на Закарпатті.

У підрозділі 4.1. *«Особливості становлення Суспільного мовлення на Закарпатті в загальноукраїнському контексті»* проаналізовано специфіку розвитку колишнього державного мовника з часу його перетворення на Суспільний. З'ясовано, що активна фаза цього процесу припадає на 2017–2018 рр., коли відбулися суттєві зміни в сітці мовлення телеканалу «Тиса-1»; змінилася структура й назва телеканалу (із 2018 р. – «UA: Закарпаття»); скоротили кількість працівників. Окрім того, значно зменшили обсяги мовлення для етноспільнот: угорською, румунською, німецькою, словацькою виходило лише по одній програмі замість двох-трьох; була збережена, хоч і виходила зі значними труднощами, ромська телепрограма; із 2020 р. припинила вихід програма для росіян.

У підрозділі 4.2. *«Діяльність регіонального телебачення в умовах активного розвитку новітніх медіа (соціальних мереж, інтернет-телебачення)»* схарактеризовано особливості регіональних медіапроектів, що не мають

офлайнових версій, однак позиціонують себе як журналістські (інтернет-телеканал «Іжак.УА» та авторські програми «Акурат Закарпаття», «Потрібна розмова»); встановлено, що взаємодія закарпатських телеканалів із новітніми медіа здійснюється з метою популяризації контенту; використання соцмереж як джерел інформації; для миттєвої взаємодії з глядачами; прямих трансляцій телепрограм тощо. Усі закарпатські телеканали досить активні в новітніх медіа, майже всі мають власні сайти. Аналіз сторінок телеканалів у соцмережі «Фейсбук» та відеохостингу «Ютуб» за період 2019 р. – квітень 2020 р. (подібні дослідження здійснені в 2015–2016 рр.) продемонстрував збільшення кількості підписників сторінок телеканалів у соціальних мережах: від кількадесят до десятків тисяч осіб. Окреслено основні недоліки, що сповільнюють розвиток сторінок телеканалів у соцмережах: однотипний підхід до постингу; малоінформативний текстовий супровід; відсутність титрів у відео та ін. Встановлено, що для ефективної взаємодії традиційних і новітніх медіа телеканалам слід і надалі працювати над збільшенням чисельності онлайн-глядачів, залучати фахівців до створення контенту в соцмережах.

У підрозділі 4.3. *«Проблеми й перспективи телебачення Закарпаття – прикордонного, мультикультурного, поліетнічного українського регіону»* зосереджено увагу на програмах для етноспільнот Закарпаття; проаналізовано архівні матеріали, наукові та публіцистичні джерела з цієї проблематики; окреслено актуальні напрямки роботи закарпатського телебачення в умовах поліетнічного регіону з урахуванням його прикордонного розташування. Становище етносів, як і їхня чисельність у дорадянський і радянський періоди, залежали від політичного устрою, ідеології держав, до яких уходило Закарпаття. З 1946 р. на обласному радіо, а з 1968 р. й на телебаченні виходили передачі українською, російською, угорською мовами. У складі головної редакції телебачення з 1967 р. існувала редакція подовжених програм Закарпатського облкомітету, у передачах якої транслювали денні випуски українською, угорською і молдавською мовами, кращі художні й документальні фільми, розважальні програми, концерти, передачі контрпропагандистського спрямування. Із 1974 р. виходила інформаційно-освітня програма «Вивчаємо російську мову», спрямована на школярів угорськомовних і молдавськомовних шкіл. Офіційною метою було навчання російської мови, а в перспективі йшлося про суцільну русифікацію області. Деякі етноспільноти Закарпаття (переважно ті, що зазнавали утисків, репресій, – словаки, роми, німці, євреї) не мали радіо- й телепрограм рідною мовою в період СРСР та одержали таке право лише після здобуття Україною незалежності. На обласному державному телеканалі українською велося орієнтовно 80 % програм, іншими мовами – близько 20 %. У період незалежної України (до 2018 р.) для угорців Закарпаття виходили передачі: «Нірек» («Новини»), «Nézőpont» («Точка зору»), «Látóhatár» («Горизонт»). Інформаційні потреби румунів Закарпаття задовольняли такі програми: «Actual» («Актуально»), «Cuvânt românesc» («Румунське слово»), «Telecurierul românilor» («Телекур'єр румунів»), «Panorama săptămâni» («Панорама тижня»). У 2008 р. заснували редакцію програм російською, «русинською» та ромською мовами. Для росіян виходила передача «Зеркала времени» («Дзеркала часу»), що спочатку називалася «Русское время»

(«Російський час»). Телепрограма для ромів Закарпаття – «Романо дживіпен» («Ромське життя»). Інформаційні потреби закарпатських словаків задовольняли три програми: «Farebná dúha» («Кольорова веселка»), «Slovenské pohľady» («Словацькі погляди»), «Actuality» («Актуально»). Для представників німецького етносу виходили програми «Mit eigenen Augen» («На власні очі») та «Willkommen» («Ласкаво просимо»). Для «русинської» псевдоменишини – програми «Русинська родина», «Колесо жызни» («Колесо життя»). Крім вищезазначених програм, про етноспільноти розповідали в дайджесті «Від суботи до суботи» (з 2019 р. «#ethno vision. Дайджест»), у випусках європейського тележурналу («Телебачення без кордонів»), в інформаційно-аналітичних, пізнавальних програмах. В ефірі приватних телеканалів «TV21 Ungvár» (найбільш широка палітра програм угорською мовою), «Sirius» та комунального, частково приватного «Виноградів ТВ» в різні роки були представлені і продовжують виходити передачі для національних меншин краю – угорської, ромської, словацької, німецької.

ВИСНОВКИ

1. Телебачення прикордонної західної області сучасної України впродовж багатьох років залишалося недостатньо вивченим в українському журналістикознавстві, незважаючи на те, що об'єктивно відображає проблеми телегалузії регіону, а його розвиток на ранніх етапах відбувався в контексті європейського медіапроцесу. Поза увагою науковців тривалий час залишався період зародження телебачення Закарпаття в дорадянську добу, його розвиток за часів СРСР і в незалежній Україні. Результатом порівняння, узагальнення, осмислення різних концепцій періодизації українських медіа стала періодизація регіонального телебачення Закарпатської області, у якій враховано зміну основних історичних етапів, а також трансформацію науково-технічних можливостей телебачення. Так, на першому етапі – 1934–1945 рр. – наявні передумови розвитку аудіовізуальних медіа, протоформи. На другому етапі – 1945–1970 рр. – організовано регулярне функціонування радіо й телебачення Закарпаття у складі СРСР. Третій етап – 1970–1990 рр. – характеризується запровадженням двопрограмного, кольорового телебачення, розвитком мовлення пізнього радянського періоду. На четвертому етапі – від здобуття незалежності 1991 р. до 2012 р. – відбулося збільшення технічних і творчих потужностей державного регіонального телебачення незалежної України (створення телеканалу «Тиса-1», вихід на супутник), почали розвиватися приватні мовники. П'ятий етап, що розпочався у 2012 р. й триває донині, – вирізняється запровадженням цифрового мовлення на території Закарпаття, становленням і розвитком Суспільного ТБ, посиленням взаємодії телебачення з новітніми медіа.

2. У науковій роботі вперше в цілісному вигляді представлено особливості розвитку аудіовізуальних медіа Закарпаття дорадянського й радянського періодів. Доведено, що перебування краю у складі чужих держав уплинуло на суспільно-політичні, культурні процеси, поширення інформації, розвиток медіасистеми. Перші радіо- й телесигнали надходили з-за кордону, а розвиток закарпатських ЗМІ відбувався в тісному взаємозв'язку з чехословацькими медіа. Розвій радіо- й телемережі після приєднання Закарпаття до УРСР був спрямований передусім на

утвердження класової ідеології. Водночас слід зазначити, що початковий етап роботи радіо й телебачення виявився досить успішним: були створені можливості для передачі програм у найвіддаленіші населені пункти області; запрацював обласний комітет із радіо й телебачення; збудовано приміщення радіодому й телестудії; розпочалися перші нерегулярні (1967 р.), а потім і регулярні телепрограми (1968 р.), трансльовані з Ужгорода (до того, з 1965 р., телемовлення вели зі Львова). Незважаючи на цензурування, патетику й ідеологічне забарвлення, у радянський період на закарпатській телестудії практикували різножанрові програми, оригінальні телеформати (кінорепортаж, зарисовка, телевізійний клуб любителів природи, літературно-мистецький журнал, лекція-концерт, інформаційно-музична програма тощо), а також прямоефірні телемости, під час яких Ужгород з'єднувався з радянськими та зарубіжними містами. Авторський контент закарпатців транслювався на Центральному телебаченні й викликав захоплення у глядачів СРСР, що підтверджено численними відгуками, які надходили в листах і були одним зі способів визначення зацікавлень аудиторії. Найбільший попит мали художньо-публіцистичні програми, концерти (зокрема виступи Закарпатського народного хору). Окрім того, для ЦТ, УТ закарпатці створювали тематичні цикли, приурочені до важливих річниць, програми ідеологічного спрямування для національних меншин, тематичні телефільми тощо. Прикордонне розташування телерадіостудії вносило суттєві корективи в роботу медіа, тому перші радіо- й телепередачі, крім української, виходили мовами двох найбільших після титульної нації спільнот Закарпаття – угорською й молдавською (румунською), а після опівночі транслювали подовжені програми з метою перешкодити жителям Закарпаття переймати антисоціалістичні ідеї «буржуазних» країн. Менш чисельні етнічні громади – словаків, ромів, німців, євреїв – у радянський період ігнорували. Відповідно, цей контекст не розвивався, що поступово мало спричинити втрату етносами культурно-історичного зв'язку з батьківщиною, забування рідної мови. Тому поступ медіа для етнічних груп суттєво похжавився після здобуття Україною незалежності, коли їм дозволили створювати власні громадські організації, медіа, забезпечили вивчення предметів у школі рідною мовою.

3. Дослідження телеринку Закарпаття 90-х рр. XX ст. засвідчує поступовий розвиток приватного телерадіомовлення, що відбувалося паралельно з процесами демократизації й комерціалізації на всеукраїнському рівні. З огляду на кадрові, технічні, творчі потужності державний телеканал Закарпаття залишався лідером регіонального медіаринку, утім конкуренти доволі успішно віднайшли власні ніші, зокрема, заповнили прогалини в розважальному мовленні, а також підсилили інформаційний, аналітичний регіональний сегменти. Найбільшою проблемою приватних мовників Закарпаття, як і подібних загальноукраїнських, була і є їхня залежність від політико-олігархічних груп. Результати дослідження демонструють, що місцеві телеканали, які намагалися працювати за рахунок продажу реклами, врешті припиняли мовлення чи потрапляли під вплив політиків, які використовують медіа передусім для власного парю. Це, з одного боку, є наслідком нестабільної економічної ситуації в державі, а з іншого – демонструє відсутність навичок роботи в ринкових умовах. Тому єдиною можливістю розвитку регіонального телесегмента є зменшення його залежності від

медіавласників, а отже, і політичного тиску. Водночас варто зазначити: державне телебачення Закарпаття періоду незалежної України також не було позбавлене політичного впливу, що виявлялося як на кадровому рівні (гендиректор змінювався відповідно до зміни керівництва області), так і на рівні контенту (програми політичного спрямування, звітування чиновників). З іншого боку, завдяки політичній волі й підтримці облради вдалося заснувати закарпатський телеканал «Тиса-1», радіо «Тиса-FM» у 2005 р., перейти на супутникове цілодобове мовлення в 2006 р., що було важливим етапом у розвитку та дозволило охопити регіональним мовленням територію всього Закарпаття й поширити сигнал далеко за межами України. Однак більшість названих проблем державної телерадіостудії після цього не зникли, а деякі навіть поглибилися. Так, фінансові, технічні умови не завжди давали можливість створювати якісні телепрограми для різної аудиторії з урахуванням ознак статі, національності, віросповідання, специфічних інтересів тощо, а також транслювати контент у хорошій якості.

4. Вивчення телемовлення Закарпатської області засвідчує, що сучасна система телебачення краю сформувалася в період незалежної України й представлена 8 телеканалами, один із яких є Суспільним, має статус державного, 6 – приватними, 1 – комунальним, частково приватним. Чотири мовники належать до категорії місцевого («РТК “Хуст”», «Виноградів ТВ», «Перший кабельний», «Uzhinform») і ще 4 – регіонального мовлення («UA: Закарпаття», «21 Ужгород», «М-Студіо», «Sirius»). На етапі розвитку Суспільного мовлення відбулося суттєве скорочення творчо-виробничих, матеріально-технічних потужностей колишньої обласної державної телерадіокомпанії, значних змін зазнали інформаційно-аналітичний, розважальний сегменти, було збережено мовлення для етноспільнот, щоправда, у відчутно менших обсягах. Суспільний телеканал Закарпаття залишається одним із трьох мовників України, що працює для етноспільнот. Утім аналіз випусків телепрограм для нацменшин (і про них), зокрема для росіян і «русинів», підтверджує неоднозначне, почасти негативне ставлення медійників до цінностей нашої держави, а також неповагу до її законів, мови, спроби маніпулювання історичними фактами. Водночас із часу створення Суспільного мовлення спостерігаємо посилення уваги до тематики національних спільнот в ефірі комерційних мовників. Це зумовлено, з одного боку, бажанням виділитися з-поміж конкурентів, а з іншого – відтоком кадрів із колишнього державного каналу внаслідок його реформування. Поряд із позитивними наслідками можуть виявитися й негативні: посилення інформаційного впливу на угорців Закарпаття з боку матірньої держави після придбання значної частки акцій на приватному телеканалі «21 Ужгород», а це може бути небезпечним для регіону й держави загалом.

5. Усебічний аналіз процесів становлення й розвитку закарпатського телебачення, зокрема контенту колишнього державного телеканалу, приватних телемедіа сприяв виробленню нами напрямів розвитку телемовлення Закарпаття, а також інших прикордонних областей України:

– Ключовим у діяльності регіональних мовників має бути зорієнтованість на жителів краю, зокрема на представників не тільки титульної нації, а й на найбільш чисельних етнічних громад і тих нацменшин, що упродовж тривалого часу проживають на Закарпатті, хоча й не є найбільшними (німців, євреїв, поляків), а

також етнічність, що активно розвиваються (вірмен). Притому всі програми мовами національних меншин повинні супроводжуватися субтитрами українською мовою. Це відіграє важливу роль у налагодженні міжкультурної комунікації і має велике значення через необхідність захисту медіапростору від зовнішніх втручань.

– З огляду на мультикультурний характер регіону та інші специфічні риси, Суспільний мовник Закарпаття і мовники в інших областях повинні мати більше прав та можливостей для створення контенту: переваги в технічному оснащенні, розгалужену мережу корпунктів, достатнє фінансування, самостійність в ухваленні рішень. Натомість скорочення обсягів контенту, перспективи перетворення філій у кореспондентські бюро, стандартизація програм, замовлення медіапродукції у сторонніх продакшн-студій та інше за своєю суттю нагадує централізацію телепрограм радянського періоду, загрожує нівелюванням унікальності окремого регіону й творчого потенціалу його телебачення.

– Необхідною умовою роботи регіонального ТБ є вдале співвідношення інформаційного, аналітичного, культурологічного мовлення в ефірі як Суспільного, так і приватних телеканалів. Водночас популяризація телеканалом, що представляє інтереси держави, псевдоспільноти «русинів» не може не викликати занепокоєння, оскільки «русинство» – політичне явище, що зародилося у середовищі занепаду московфільського руху в період активізації національного відродження та державотворення. Тому будь-які спроби доведення унікальності жителів Закарпаття, відмінності їхньої мови від української, спрямовані на розпалювання ворожнечі, загрожують суверенітету нашої держави. У цьому ж контексті важливими були і є науково-популярні програми патріотичного спрямування, орієнтовані на пропагування державної мови й територіальних діалектів, підвищення культуромовного рівня населення, примноження місцевої культури, збереження історичної спадщини, що слугуватиме руйнуванню міфів, подоланню стереотипів. Аналіз телепродукту демонструє значні прогалини в таких видах мовлення, особливо – відсутність патріотичної тематики на регіональному телеекрані, наслідки чого виявляються на рівні суспільно-політичних перетворень, культурних процесів, зокрема й міжетнічних непорозумінь, спровокованих неправильним трактуванням різних державних рішень.

– Актуальною тенденцією телевізійного простору Закарпаття є взаємодія традиційних мовників із новітніми медіа: всі телеканали використовують у роботі соцмережі та відеохостинг, окремі авторські телепроекти («Їжак UA», «Akurat Закарпаття», «Потрібна розмова») розвивалися і продовжують існувати тільки в новітніх медіа. Зважаючи на стрімкий розвиток інтернет-комунікацій, можна прогнозувати посилення взаємодії телебачення й новітніх медіа, а отже, успішність онлайн-трансляцій у соціальних мережах, максимальну реалізацію на регіональному рівні інтерактивного телебачення із залученням інтернет-технологій, монетизацію телеконтенту в новітніх медіа.

– Майбутнє регіонального телебачення Закарпаття залежить від якості цифрового мовлення, охоплення яким залишається незадовільним у гірській місцевості, де відчувається гостра потреба встановлення додаткових телевеж. У цій площині слід виробити чітку інформаційну стратегію з урахуванням специфіки окремих регіонів, зокрема Закарпаття, та у зв'язку з основними

викликами. В іншому випадку прогаліни в інформаційному забезпеченні закарпатців заповнять ЗМІ сусідніх держав, що особливо небезпечно в період військової нестабільності, зовнішніх загроз.

Отже, важливо, щоб регіональне телебачення Закарпаття зберігало власну специфіку (особливо мовлення для етнospільнот), поглиблювало її, водночас усвідомлювало потреби своєї аудиторії і враховувало їх при виробництві телепрограм. Дослідження етапів становлення та розвитку аудіовізуального простору західної прикордонної області України засвідчує тривалу традицію полінаціонального мовлення, яке за умов грамотної стратегії може відіграти суттєву роль у попередженні міжетнічних конфліктів, інформаційних загроз, а також сприяти утвердженню України як демократичної правової багатонаціональної держави, майбутнього повноправного члена Європейського Союзу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Каралкіна Н. В. Соціально-комунікаційні особливості регіональних телеканалів на Закарпатті. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Журналістика*. 2015. Вип. 1 (22). С. 32–35.
2. Каралкіна Н. В. Роль регіонального телебачення у формуванні громадської думки (на прикладі телеканалу «Тиса-1»). *Стиль і текст*. 2015. Вип. 16. С. 157–165.
3. Каралкіна Н. В. Телеканал «Тиса-1» у системі телемовлення Закарпаття. *Наукові записки Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка*. 2014 (липень-вересень). Т. 56. С. 36–42. DOI <https://doi.org/10.17721/2522-1272>.
4. Каралкіна Н. В. Перспективи й ризики впровадження суспільного мовлення в транскордонному регіоні. *Наукові записки Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка*. 2015 (липень-вересень). Т. 60. С. 101–104. DOI: <https://doi.org/10.17721/2522-1272>.
5. Каралкіна Н. В. Способи використання соціальних мереж для підготовки й популяризації телевізійних програм Філії НТКУ «Закарпатська регіональна дирекція». *Обрії друкарства*. 2016. № 1 (5). С. 35–45. DOI: <https://doi.org/10.20535/2522-1078.2016.1.95060>.
6. Толочко (Каралкіна) Н. В. Специфіка програм телеканалу «Тиса-1» про національні меншини Закарпаття: проблемно-тематичний аспект. *Наукові записки Інституту журналістики: науковий збірник / за ред. В. В. Різуна; КНУ імені Тараса Шевченка*. Т. 1 (66). 2017 (січень-березень). С. 19–24. DOI: <https://doi.org/10.17721/2522-1272>.
7. Толочко (Каралкіна) Н. В. Особливості дрогового мовлення у період Підкарпатської Русі. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 20 (60), 1 т. С. 27–31.
8. Толочко (Каралкіна) Н. В. Особливості телепрограм для національних меншин Закарпаття в контексті суспільного мовлення. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород: ПП Данило С.І., 2019. № 2 (42). С. 222–227. DOI: [10.24144/2663-6840/2019.2\(42\)](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2019.2(42)).

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації, у зарубіжних спеціалізованих виданнях:

9. Толочко (Каралкіна) Н. В. Проблеми формування аудіовізуальних медіа на Закарпатті у дорадянський період. *East European Scientific Journal (Warsaw, Poland)*. 2019, part 6. № 7 (47). С. 10–14.

10. Tolochko (Karalkina), N. (2020). Radio and Television Programs for National Minorities of the Border Multicultural Region (on the example of Transcarpathia, 1930–1991). *Technium Social Sciences Journal*, 8(1), 188–199. Retrieved from <https://techniumscience.com/index.php/socialsciences/article/view/748>. DOI: <https://doi.org/10.47577/tssj.v8i1>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Каралкіна Н. В. Інформаційно-мовна політика регіональних телеканалів Закарпаття в контексті суспільного мовлення. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Прикладні та фундаментальні аспекти дослідження в соціальних комунікаціях»* / відп. ред. Г. І. Марчук. Івано-Франківськ, 2015. Вип. I. 272 с. С. 112–119.

12. Каралкіна Н. В. Популяризація програм філії НТКУ «Закарпатська регіональна дирекція» за допомогою соцмереж. *Збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції* / наук. ред. Т. Кузнєцова; упоряд. О. Андрєєва, І. Тімченко. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. 114 с. С. 61–65.

13. Толочко Н. В. Становлення державного телемовлення на Закарпатті у 60–80-х рр. *Актуальні проблеми розвитку засобів масової комунікації в сучасній Україні. Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів та аспірантів* / за заг. ред. Тараненко О. В.; упорядник: Рудченко А. С. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 60 с. С. 37–40.

14. Толочко Н. В. Зародження регулярного телемовлення на Закарпатті: суспільно-історичний контекст. *Студії з філології та журналістики: збірник наукових праць* / Міжнар. редкол.: М. Вашичек, Н. Венжинович (відп. ред.), М. Горди та ін. Вип. 5. Ужгород: Говерла, 2018. 456 с. С. 437–440.

15. Толочко (Каралкіна) Н.В. Особливості взаємодії регіональних телеканалів Закарпаття з новітніми медіа. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції* / наук. ред. Т. Кузнєцова; упоряд. Ю. А. Грушевська. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2020. 161 с. С. 57–62.

16. Толочко Н. В. Особливості телепрограм для національних спільнот Закарпаття в радянський період (1960–1980 рр.). *Студії з філології та журналістики: збірник наукових праць* / Міжнар. редкол.: Н. Венжинович (голов. ред.), Г. Шумицька (заст. голов. ред.), М. Вашичек та ін. Ужгород: Говерла, 2020. Вип. 6. 203 с. С. 188–192.

Наукова праця, яка додатково відображає наукові результати дисертації:

17. Толочко Н. В. Електронні медіа етнічних спільнот Закарпаття. Радіо й телебачення // Закарпатські медіа крізь призму етнотолерантності: монографія / Бідзіля Ю., Соломін Є., Толочко Н., Шаповалова Г., Шебештян Я. Ужгород: Гражда, 2019. 372 с. С. 184–278.

АНОТАЦІЯ

Толочко Н. В. Становлення і розвиток телебачення на Закарпатті в історичному, політичному, культурному контекстах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій. – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Міністерство освіти і науки України, Дніпро, 2020.

Дисертація присвячена дослідженню телебачення прикордонної області України – Закарпаття – в історичному, політичному, культурному контекстах. У роботі комплексно схарактеризовано зародження аудіовізуальних медіа дорадянського періоду; становлення і розвиток державного телебачення радянської доби, незалежної України, Суспільного мовлення; з'ясовано окремі особливості функціонування приватного телесегмента на Закарпатті; проаналізовано мовлення для етноспільнот, що компактно проживають у регіоні; окреслено перспективи розвитку телебачення у зв'язку з історико-культурною, суспільно-політичною своєрідністю регіону. У результаті дослідження укладено періодизацію регіонального телебачення прикордонної області. На підставі всебічного аналізу процесів становлення й розвитку телемовлення Закарпаття вироблено пропозиції щодо якісної трансформації телебачення з урахуванням історичної, етнокультурної, політичної специфіки краю та крізь призму сучасних викликів, загроз.

Ключові слова: закарпатське телебачення, журналістика, соціальна комунікація, історичний контекст, етнокультурний вимір, міжкультурна комунікація, телепрограми для етнічних спільнот.

АННОТАЦИЯ

Толочко Н. В. Становление и развитие телевидения в Закарпатье в историческом, политическом, культурном контекстах. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по социальным коммуникациям по специальности 27.00.01 – теория и история социальных коммуникаций. – Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, Министерство образования и науки Украины, Днепропетровск, 2020.

Диссертация посвящена исследованию телевидения пограничной области Украины – Закарпатье – в историческом, политическом, культурном контекстах. В работе комплексно охарактеризованы зарождение аудиовизуальных медиа досоветского периода; становление и развитие государственного телевидения советского времени, независимой Украины, Общественного вещания; выяснены отдельные особенности функционирования частного телесегмента в Закарпатье; проанализировано вещание для этнических сообществ, компактно проживающих в регионе; намечены перспективы развития телевидения в связи с историко-культурным, общественно-политическим своеобразием региона. Научная работа является одной из первых попыток системного осмысления становления и развития телевидения Закарпатье. В результате исследования составлено периодизацию телевидения пограничной области. На основании всестороннего анализа процессов становления и развития регионального телевещания Закарпатье предложено качественную трансформацию регионального телевещания с учетом

исторической, этнокультурной, политической специфики края и сквозь призму современных вызовов, угроз.

Ключевые слова: закарпатское телевидение, журналистика, социальная коммуникация, исторический контекст, этнокультурное измерение, межкультурная коммуникация, телепрограммы для этнических сообществ.

SUMMARY

Tolochko N. Formation and development of television in Transcarpathia within historical, political, cultural background. – Manuscript.

Thesis for Candidate of Science in Social Communications, specialty 27.00.01 – Theory and History of Social Communications. – Oles Honchar Dnipro National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Dnipro, 2020.

The thesis is devoted to the study of television of the border region of Ukraine – Transcarpathia – in historical, political, cultural background. The origin of audiovisual media of the pre-Soviet period is thoroughly characterized in the study; as well as the formation and development of the state television of the Soviet era, independent Ukraine, Public broadcasting; some features of the functioning of the private TV segment in Transcarpathia have been clarified and the broadcasting for ethnic communities living in the densely populated region is also analyzed. The study also outlines the prospects for the development of television in connection with the historical, cultural, socio-political identity of the region.

The thesis is one of the first attempts to consider systematically the formation and development of Transcarpathian television. Empirical material related to the activities of Transcarpathian television of different periods has been analyzed. The facts revealed in the documents of the State Archives of the Transcarpathian region for the period from 1946 to 1979 have been in the focus of the study; as well as the publications about the audiovisual media of Transcarpathia in the publications of the 30s and 40s having been published in Transcarpathia and the print media of the region within the period from 1945 to 2019; the completed etheric product of the former state TV channel (now the Public Broadcaster), private TV channels, being partly private since 1990 and up to this day were also in the focus of the author's attention; television projects combining the features of traditional and modern media and pages of the above-mentioned channels and media projects on social networks have been considered as well. In total, more than 500 hours of television content have been taken into account.

As a result of the study of television in the Transcarpathian region, as well as comparison, generalization, and consideration of different chronological concepts and approaches in the study of Ukrainian media, the periodization of regional television in the border region was conducted. Five stages reflect the main historical milestones of Transcarpathia, the change of scientific and technical capabilities of television, modern trends: Stage I (from 1934 to 1945) describes the prerequisites for the development of audiovisual media in Transcarpathia, protoforms; Stage II (from 1945 to 1970) points to the organization and provision of regular functioning of Transcarpathian radio and television within the USSR; Stage III (from 1970 to 1990) elucidates the emergence of dual-program, color TV, the development of broadcasting of the late Soviet period; Stage IV (from 1991 to 2012) describes the increase of technical and creative capacities of the state regional television of independent Ukraine (creation of the Tisa-1 TV

channel, access to the satellite), development of private broadcasters; Stage V (from 2012 – till present time) describes the introduction of digital broadcasting, the formation and development of Public TV, strengthening the interaction of television with the latest media.

The research focuses on the ethnic factor. It has been found out that the first radio and television signals came to the territory of Transcarpathia from abroad, broadcasting in the languages of national minorities. However, the satisfaction of the information needs of ethnic communities in the pre-Soviet and Soviet periods depended on the socio-political system of the states that included Transcarpathia. Therefore, some national communities (Slovaks, Roma, Germans, Jews) did not have radio and television programs in their native language during the Soviet era and received the right to broadcast only after Ukraine gained independence.

It is established that the modern television system of Transcarpathian region was formed during the period of independent Ukraine and today is represented by 8 TV channels, one of which (the Public), has the status of state channel, 6 are private and 1 is municipal, partially private channel. Four broadcasters belong to the category of local and other 4 – to the regional broadcasting. It is proved that the development of private television and radio broadcasting in Transcarpathia took place in parallel with the processes of democratization and commercialization at the national level.

On the basis of a comprehensive analysis of the processes of formation and development of regional television in Transcarpathia, proposals have been made for the qualitative transformation of regional television, taking into account the historical, ethnocultural, political specifics of the region and through the prism of modern challenges and threats. The focus is on the importance of television programs for ethnic communities; the need to expand the rights and capabilities of the Public TV channel, which should have advantages in technical equipment, an extensive network of offices, sufficient funding, independence in decision-making; the importance of a successful ratio of information, analytical, culturological broadcasting on the air of both public and private broadcasters; the relevance of popular science programs of patriotic orientation; the importance of interaction of traditional broadcasters with the latest media; the need to strengthen the technical base of digital broadcasting; developing a clear state information strategy taking into account the specifics of individual regions, including Transcarpathia, and in connection with the main challenges.

Key words: Transcarpathian television, journalism, social communication, historical background, ethnocultural dimension, intercultural communication, TV programs for ethnic communities.

Підписано до друку 23.12.2020 р. Формат 60x90/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 0,9.

Наклад 100. Зам. 3509.

Видано та віддруковано в ТОВ “Поліграфцентр “Ліра”:

88000, м. Ужгород, вул. Митрака, 25

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ЗТ №24 від 7 листопада 2005 року.

